

Colofon

Titel: Archeologische Rapporten Oranjewoud 2010/120.
Erfgoedkaart gemeente Drimmelen; een verleden op zand en onder klei

Auteurs: H.J.L.C. Koopmanschap, M. Visser-Poldervaart, M.H. Arkema en M. Mutsaers.

ISSN: 1570-6273

© Oranjewoud B.V.
Postbus 24
8440 AA Heerenveen

Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Ingenieursbureau Oranjewoud bv, noch mag het zonder een dergelijke toestemming worden gebruikt, door een derde of voor enig ander werk of doel dan waarvoor het is vervaardigd.

Disclaimer

Archeologisch vooronderzoek wordt in zijn algemeenheid uitgevoerd door het steekproefsgewijs bemonsteren d.m.v. boringen, proefsleuven en/of veldkartering. Hoewel Ingenieursbureau Oranjewoud bv de grootste zorgvuldigheid betracht bij het uitvoeren van het archeologisch onderzoek, is het juist deze steekproefsgewijze benadering die het onmogelijk maakt garanties ten aanzien van de situatie af te geven op basis van de resultaten van een archeologisch vooronderzoek.

Oranjewoud aanvaardt derhalve op generlei wijze aansprakelijkheid voor schade welke voortvloeit uit beslissingen genomen op basis van de resultaten van archeologisch (voor)onderzoek.

3.2.1 Inleiding 11
3.2.2 Het west-Brabantse zandlandschap 12
3.2.3 Het rivierkleilandschap van zuid-west Nederland 12

3.3.1 Bewoningsgeschiedenis 16
3.3.2 Agrarische functie 24
3.3.3 Waterstaatsfunctie 31
3.3.4 Infrastructuur 33
3.3.5 Delfstoffenwinning 33
3.3.6 Militaire objecten 34
3.3.7 Eendenkooien 35

4.2.1 Paleoltihicum en Mesolithicum 38
4.2.2 Neolithicum 38
4.2.3 Brons- en IJzertijd, Romeinse tijd, Vroege Middeleeuwen 39
4.2.4 Late Middeleeuwen - Nieuwe tijd 39

6.3.1 Het Hoge 46
6.3.2 Het Lage 46

2 Beleidskader

2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft de juridische achtergrond van de Erfgoedkaart van de gemeente Drimmelen. In de volgende paragrafen is achtereenvolgens het europees, rijks-, provinciaal en gemeentelijk beleidskader beschreven.

2.2 Europees beleid

In 1992 hebben de Ministers van Cultuur van de bij de Raad van Europa aangesloten landen te Valletta (Malta) het Europese Verdrag inzake de bescherming van het Archeologisch Erfgoed ondertekend. Met het Verdrag van Malta is het streven vastgelegd naar onder meer:

- het vroegtijdig en volwaardig betrekken van de archeologie bij ontwikkelingen op het gebied van de ruimtelijke ordening;
- het behoud van het archeologisch bodemarchief ter plaatse (in situ);
- het documenteren van het archeologisch bodemarchief, indien behoud niet mogelijk blijkt;
- het verbreden van het draagvlak voor de archeologie;
- het toepassen van het beginsel 'de verstoorder betaalt'. Dit houdt in dat de initiatiefnemer van een bodemverstorende activiteit de kosten voor het archeologisch onderzoek dient te dragen.

2.3 Rijksbeleid

Archeologie

Het Verdrag van Malta vormde de basis voor het nieuwe rijksbeleid. Per 1 september 2007 zijn de uitgangspunten van het verdrag verankerd in de Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz). De Wamz is geen zelfstandige wet, maar een wijzigingswet en betreft onder meer een herziening van de Monumentenwet 1988 (Ministerie van OCenW, 2006). Ook de Ontgrondingenwet, Wet Milieubeheer en de Woningwet zijn gewijzigd en aangevuld door de invoering van de Wamz. Hierdoor sluit de wet zoveel mogelijk aan op bestaande wet- en regelgeving. Naast de wet is tevens essentiële informatie verwerkt in het Besluit Archeologische Monumentenzorg en de Memorie van Toelichting op de wet. Met ingang van deze wet is de gewijzigde Monumentenwet 1988 in werking getreden. Sindsdien geldt de wettelijke plicht om bij vaststelling van een bestemmingsplan of een daarmee vergelijkbaar ruimtelijk besluit rekening te houden met de in de grond aanwezige, dan wel te verwachten archeologische waarden (artikel 38a Monumentenwet). Hiertoe dienen in bestemmingsplannen regels te worden opgenomen, waarbij kan worden verlangd dat de aanvrager van een omgevingsvergunning een rapport overlegt waarin de archeologische waarde van de bodem of het terrein naar het oordeel van het bevoegd gezag in voldoende mate is vastgesteld.
In het geval dat belangrijke archeologische waarden als gevolg van ruimtelijke ontwikkelingen en hieruit voortvloeiende bodemverstoringen niet in de bodem behouden kunnen blijven, dienen deze te worden veiliggesteld middels een opgraving.

Cultuurhistorie

In 1999 verscheen de Rijksnota Belvedère, een beleidsnota over de relatie tussen cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting, opgesteld door verschillende ministeries die te maken hebben met de inrichting van de ruimte. Uitgangspunt is dat cultuurhistorische waarden een volwaardige rol

3.2.1 Inleiding

3.2.2 Het West-Brabantse zandlandschap

3.2.3 Het rivierkleilandschap van Zuidwest Nederland

Uit het Vroeg- en Midden-Pleistocene pakket worden afzettingen van de rivieren gerekend tot de formatie van Sterksel. In Laat-Pleistoceen (na de Saale-ijstijd) is door de Maas en Rijn een pakket riviersediment afgezet dat bestaat uit fluviatiele, meest grintrijke grove zanden en wordt gerekend tot de formatie van Kreftenheye. De top van de formatie van Kreftenheye bestaat in de Biesbosch uit een laag komkleien van minimaal 1 m dikte.[9] Tijdens koude en droge perioden werden vanuit droogliggende beddingen van de rivieren rivierduinen of donken gevormd.

Aan het begin van het Holoceen stijgt de zeespiegel door het warmer wordende klimaat waardoor het gebied vernat. Vanaf circa 3000 voor Chr. (einde Atlanticum) nam de relatieve zeespiegelstijging af waardoor het strandwallensysteem langs de kust zich kon gaan sluiten en het waddengebied achter de strandwallen steeds verder opslibde. In de ondiepe lagunes, die geleidelijk zoeter werden, kon zich op grote schaal eutroof riet- en bosveen ontwikkelen(Hollandveen), op grotere afstand van de rivieren werd ook oligotroof [10] veen gevormd. De laag veen die zich direct op het dekzand ontwikkelde behoort tot het Basisveen. Ook het grondgebied van de gemeente Drimmelen raakte geheel bedekt met veen. Langs de rivieren Maas en Waal die door het veen stroomden, zijn smalle, kleiige oeverwallen ontstaan waarop bewoning plaatsvond (Afzetting van Gorkum / Tiel). De rivieren in het deltagebied verlegden regelmatig hun bedding. Vooral avulsies (stroomgordelverleggingen waarbij een meandergordel van de rivier een nieuwe meandergordel door een komgebied vormt) vormen een belangrijk element voor het verdelen van sedimenten in de delta. Hierdoor kon een niet meer actieve meandergrodel onder het veen verdwijnen en ontstond een opeenvolging van veen en klastische sedimenten.[11] Op de kaart van Berendsen en Stouthamer bevinden zich in het deel van de Biesbosch dat tot de gemeente Drimmelen behoort drie stroomgordels: het Oude Maasje (nummer 132), Biesheuvel-Hamer (nummer 19) en de smalle stroomgordel van Uitwijk (nummer 165).[12] Het Oude Maasje sluit aan op de Amer-Hollands Diep. De stroomgordel is actief vanaf circa 200 na Chr., maar mogelijk al eerder. Tussen 1230 en 1270 na Chr. is deze stroomgordel afgedamd. Op de oeverwallen zijn resten uit Romeinse tijd tot Middeleeuwen aangetroffen, maar ook late IJzertijdresten waardoor een iets vroegere datering van de stroomgordel mogelijk is. De stroomgordel Biesheuvel-Hamer is actief vanaf circa 2000 voor Chr. Deze stroomgordel is geërodeerd door de St. Elisabethsvloeden rond 1421. De stroomgordel Uitwijk is een smalle stroomgordel die vanaf circa 3800 voor Chr. actief is en eveneens is geërodeerd door de zee.

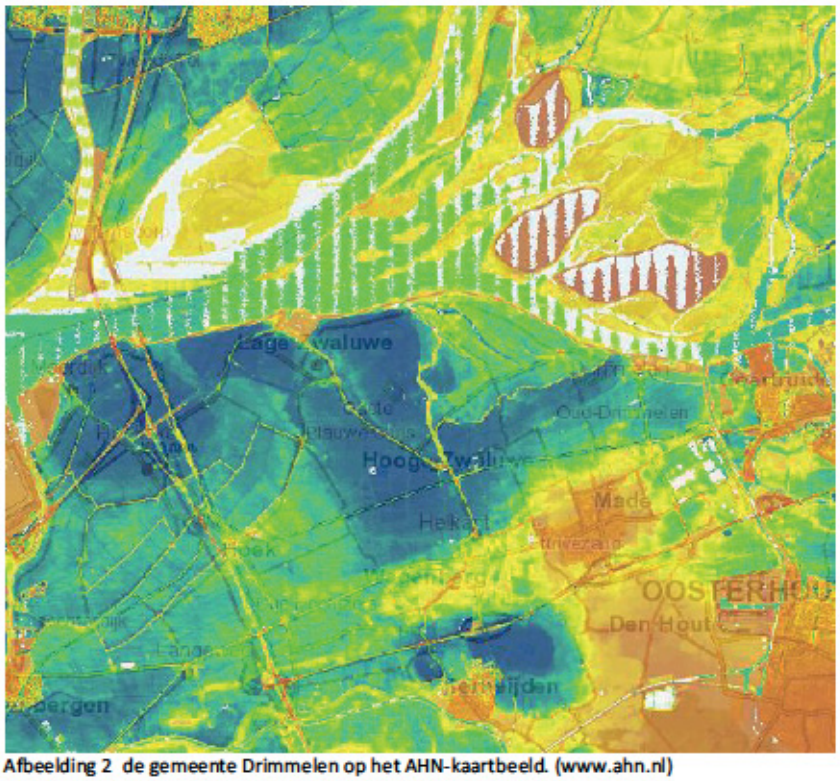
[9] De Bont et al, 2000.
[10] Eutroof veen is rijk aan voedingsstoffen daar waar oligotroof juist arm is aan voedingsstoffen voor de bovenliggende vegetatie.
[11] Berendsen 2004. Klastische sedimenten zijn opgebouwd uit resten van verweerde gesteenten.
[12] Berendsen en Stouthamer 2001.

een binnenzee, het Bergsche Veld.[15] De huidige Biesbosch daar een restant van. Langzaamaan is het estuarium van de Biesbosch opgevuld met riviersediment en materiaal vanuit zee. Deze jonge afzettingen behoren tot de Biesboschafzettingen en zijn circa 3 tot 6 m dik. De onderste 4 m bestaat uit plaat- en kreekzanden die bedekt worden met circa 2 m gorsklei.

Ten zuiden van de rivierloop de Oude Maas zijn rond het jaar 1000 na Chr. donken of zandopduikingen aanwezig. Enkele hiervan kennen we als het laatmiddeleeuwse Dubbelmonde, Almonde en mogelijk ook Drimmelen en Raamsdonk. Veenontginning vanuit de donken, maar de ontginningsassen kunnen niet exact worden gepositioneerd. Ten zuiden daarvan, gescheiden door de rivier de Donge, lag een uitgestrekt veengebied. [16]

Leenders heeft in meerdere publicaties het belang aangetoond van het onderscheiden binnen het landschap in West- Brabant van "het Hoge" en "het Lage". Dit om discussies helder te kunnen voeren en de positie in het landschap ten opzichte van de laatmiddeleeuwse turfwinning en haar sporen duidelijk te maken. Beide gaan terug op de landschappelijke ligging en beide gebieden kennen ook een eigen ontwikkelingsdynamiek. Wanneer we soortgelijke delen van het landschap in verschillende hedendaagse gemeente met elkaar zouden vergelijken zullen daar meerdere overeenkomsten in kunnen worden aangetroffen. Voor de Drimmelense situatie geldt dat het grootste deel van het gemeentelijk grondgebied moet worden aangemerkt als "het lage" en alleen het zuidoostelijke deel kan worden aangemerkt als "het hoge". Toch is het van belang om aandacht te besteden aan het reliëfverschil dat binnen de grenzen van de gemeente aanwezig is, omdat dit reliëf mede het natuurlijke en het door de mens ingerichte landschap, bepaald heeft. Op de hoogtekaart (zie afbeelding 2) is duidelijk te zien dat de dorpen Made en Terheijden gelegen zijn op hogere dekzandruggen. Daarnaast illustreert het hoogtekaartbeeld ook dat de Biesbosch hoger gelegen is dan het landschap van de ingeklonken polders ten noordwesten van Made.

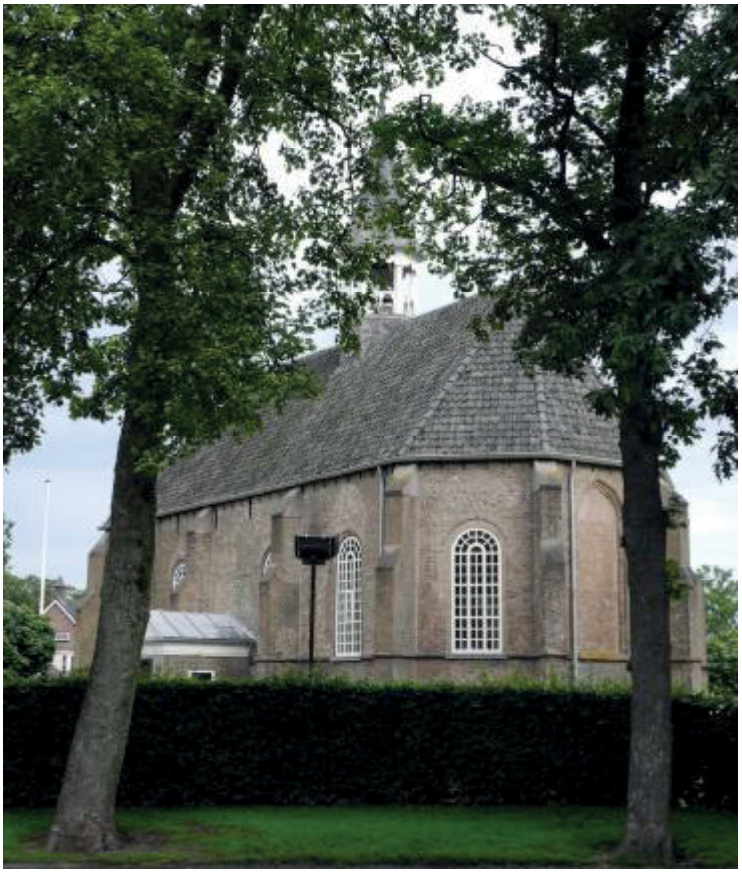
Afbeelding 2 de gemeente Drimmelen op het AHN-kaartbeeld. (www.ahn.nl)

[15] De Bont et al 2000.
[16] De Bont 2000, 25

3.3.1 Bewoningsgeschiedenis

De Horst
Wolder.
Meede.
Landt.

oranjewoud
Member of Antea Group

oranjewoud
Member of Antea Group

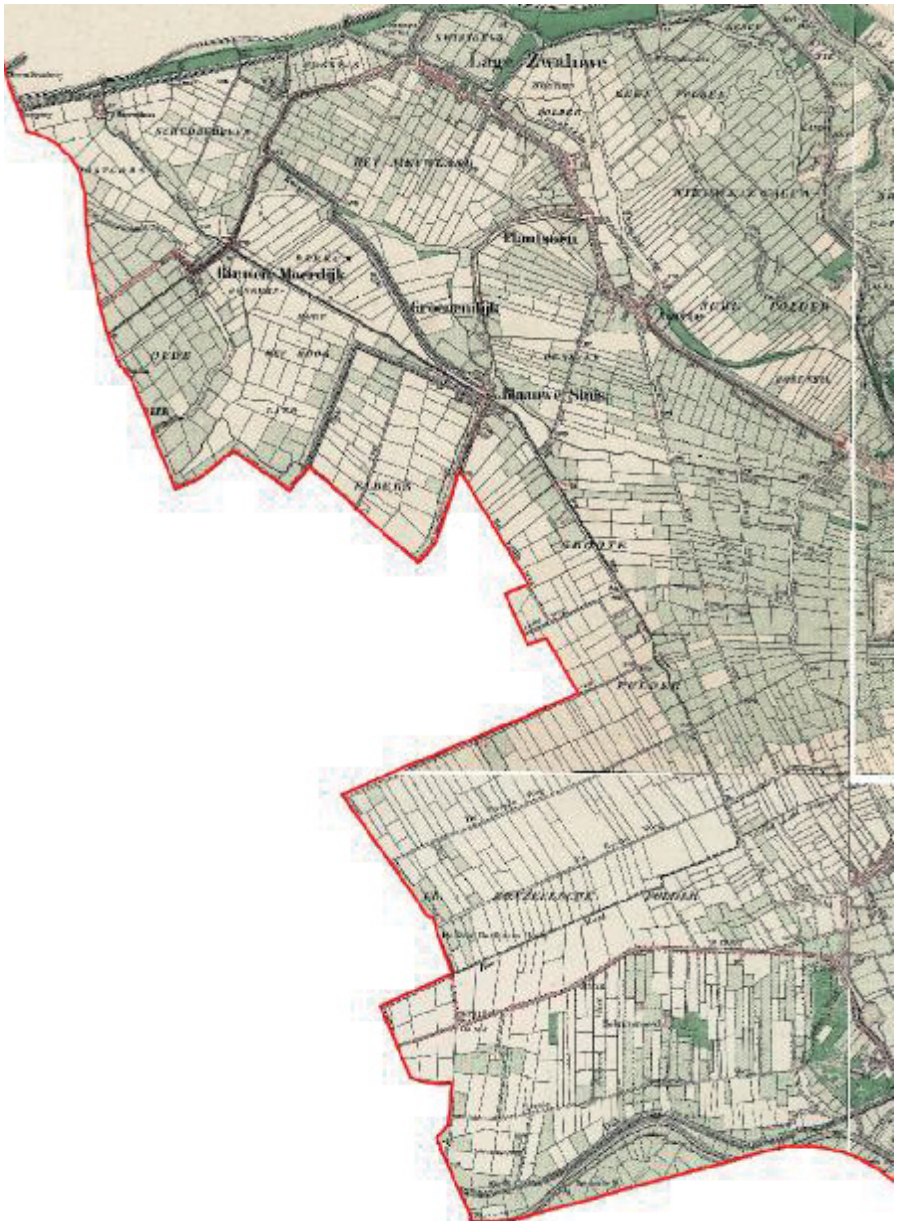

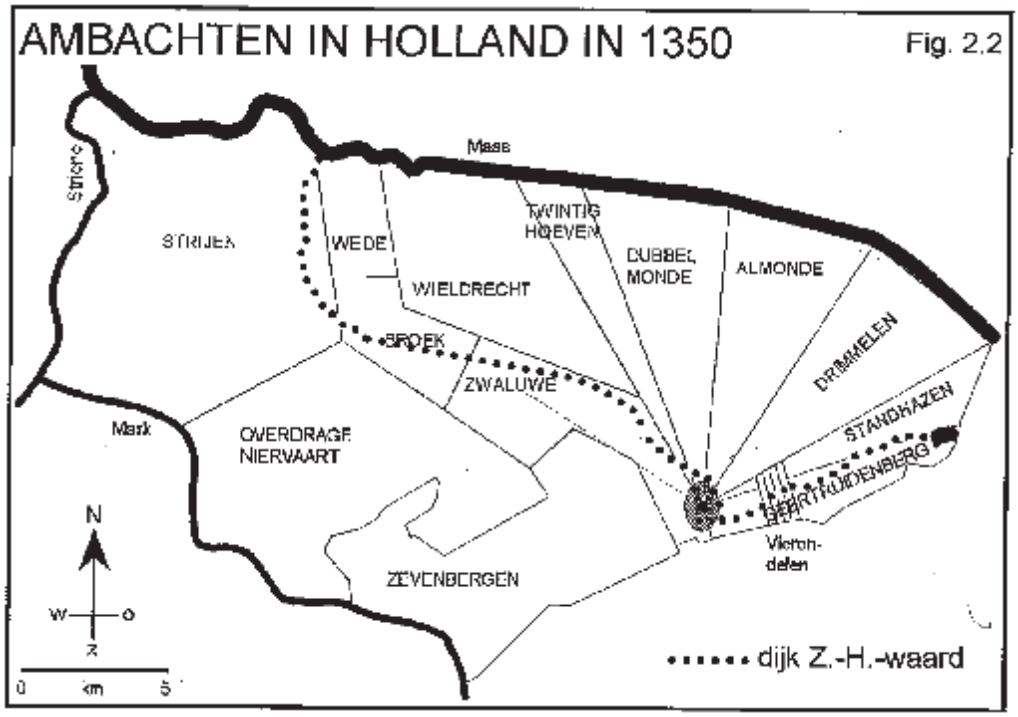

3.3.2 Agrarische functie

Het gebied ten oosten van Lage en Hooge Zwaluwe

AMBACHTEN IN HOLLAND IN 1350
Fig. 2.2
Maas
Sticht
STRIJEN
WEDE
WIELDRECHT
TWINTIG HOEVEN
DUBBEL MONDE
ALMONDE
DRIMMELEN
STANDHAZEN
BROEK
ZWALUWE
Mark
OVERDRAGE NIERVAART
ZEVENBERGEN
Vlieh-dellen
N
W
O
Z
0 km 5
dijk Z.-H.-waard

DE
DE
DE
DEY
HAM
KOOGLAND
BREED
POLDER
DE BREESCHE POLDER
POLDER
WILLEM
FREDERIKS
POLDER
Oud Drammelen
POLDER
DOMEIN
BOSCH
POLDER

Biesbosch

Binnenpolder

3.3.3 Waterstaatsfunctie

3.3.4 Infrastructuur

3.3.5 Delfstoffenwinning

3.3.6 Militaire objecten

3.3.7 Eendenkooien

4.2.1 Paleoltihicum en Mesolithicum

4.2.2 Neolithicum

4.2.3 Brons- en ijzertijd, Romeinse tijd, vroege middeleeuwen

4.2.4 Late middeleeuwen - nieuwe tijd

6.3.1 Het Hoge

6.3.2 Het Lage

oranjewoud
Member of Antea Group

informatiebord met zichtlijnen door het landschap kan worden aangesloten bij de locaties van de laatmiddeleeuwse bewoningskernen.

11 Gebruikte bronnen conform subsidiecriteria

Bij het opstellen van de Cultuurhistorische Inventarisatie en Archeologische verwachtingenkaart zijn de volgende bronnen onder andere gebruikt;

Archeologie

a) **De gegevens zoals bekend in Archis (2010), het CAA en het CMA;**
b) **De landelijke bodemkaart, schaal 1:50.000 (DLG-Zuid, Alterra);**
c) **De geomorfologische kaart 1:50.000 (Alterra);**
d) **De landelijke grondwatertrappenkaart 1:50.000 (DLG-Zuid, Alterra);**
e) **Het Actueel Hoogtebestand Nederland (zoals beschikbaar gesteld door de gemeente Drimmelen);**
f) **Ontgrondingenkaart (provincie Noord-Brabant);**
g) **Atlas van Historische Vestingwerken in Nederland, deel Noord-Brabant;**
h) **De beschikbare archeologische onderzoeksrapporten in overleg met de adviseur archeologie van de gemeente Drimmelen (zie literatuurlijst);**
i) **Beschikbaar gestelde data vanuit de betreffende heemkundekringen en amateurarcheologen. Naar aanleiding van een uitvraag in 2010 heeft geen van de heemkundekringen (nieuwe) informatie naar voren gebracht.**
j) **De relevante publicaties zoals vermeld in het Archeologisch Repertorium (zie literatuurlijst);**
k) **De Bonnekaarten 1:25.000 (1894-1916) (Alterra, zoals beschikbaar gesteld door de Provincie Noord-Brabant).**

Een geologische kaart 1:50.000 ontbreekt voor het betreffende grondgebied, wel is gebruik gemaakt van de publicatie van De Mulder e.a. om in deze leemte te voorzien. De publicatie van Stouthamer en Berendsen is voor het onderzochte gebied niet relevant. Archeologische (concept-)waardenkaarten waren gedurende het onderzoekstraject (nog) niet beschikbaar.

Cultuurhistorie

a) **De topografische militaire kaart 1:25.000 cz. 1830-1850 (Kadaster);**
b) **De Bonnekaarten 1:25.000 (1894-1916) (Alterra, zoals beschikbaar gesteld door de Provincie Noord-Brabant.**
c) **De lijst met Rijksmonumenten (RCE) zoals beschikbaar gesteld door de gemeente Drimmelen;**
d) **De lijst met beschermde stads- en dorpsgezichten (RCE) zoals beschikbaar gesteld door de gemeente Drimmelen**
e) **De lijst met gemeentelijke monumenten zoals beschikbaar gesteld door de gemeente Drimmelen;**
f) **De kadastrale kaart van omstreeks 1830 (www.watwaswaar.nl) aangevuld met historische kaarten uit de collectie Hingman van het nationaal archief;**
g) **De historisch geografische studie van Renes uit 1985 (zie literatuurlijst).**

De lijst met beschermde landgoederen (RCE) is voor de gemeente Drimmelen niet van toepassing, evenals de studie van De Bont 1993.

Bijlage 2: Archeologische Monumentenzorg (AMZ)

- schematisch overzicht AMZ
- verklarende woordenlijst AMZ

